

Dr.sc. Ladislav Bognar, red. prof.
Filozofski fakultet Osijek¹

MLADI I VRIJEDNOSTI U PROCESU DRUŠTVENIH PROMJENA

Sažetak

Istraživanja vrijednosti mladih prvenstveno je metodološki problem jer uobičajeno anketiranje često daje rezultate upitne vjerodostojnosti. Budući da se vrši najčešće u institucijama odgoja i obrazovanja mladi često odgovaraju ono što se od njih očekuje budući da ankete neodoljivo podsjećaju na testove. Zato se danas traže druge mogućnosti kao što je triangulacija kojom se fenomen izučava različitim postupcima.

Istraživanje je povezano i s teorijskim konceptom od kojega autori polaze. Prema humanističkoj teoriji treba razlikovati potrebe od vrijednosti. Potrebe su vezane uz individualni razvoj čovjeka, a vrijednosti su društvene kategorije koje omogućavaju funkcioniranje određenog društva. Kad je riječ o odgoju on se odnosi kako na potrebe tako i na vrijednosti pa je učenje vrijednosti zapravo društveni aspekt odgoja.

U dva djelomično prikazana istraživanja iz drugih zemalja vidimo zanimljiv metodološki pristup britanskih znanstvenica, te za nas zanimljive rezultate iz susjedne Srbije gdje su ispitani srednjoškolci i njihovi roditelji. Od novijih istraživanja iz hrvatske detaljnije smo analizirali rezultate istraživanja na području istočne Hrvatske najprije odraslih, a zatim srednjoškolaca. Iz rezultata je vidljivo da roditelji imaju velik utjecaj na vrijednosnu orijentaciju mladih, ali i da se vrijednosna orijentacija mladih ne podudara potpuno s vrijednosnom orijentacijom starijih. Mladi na prvo mjesto stavljaju ljubav, zdravlje i prijateljstvo, a stariji obitelj, poštenje i prijateljstvo.

Analizom četiri sata razrednika na kojima je s učenicima osnovne škole raspravljano o vrijednostima dobili smo vrijednosti koje preferiraju osnovnoškolci (prijateljstvo i poštenje, ljubav i iskrenost), ali dobili smo i uvid u metodički pristup ovoj tematici. Pokazalo se da su radionice prikladnije od frontalnog pristupa, te da izmjena aktivnosti i oslanjanje na stvaralaštvo učenika čine ovu nastavu učenicima zanimljivom.

Ključne riječi: Vrijednosti, potrebe, društveni aspekt odgoja, vrijednosni sustav mladih, vrijednosni sustav odraslih, metodički pristup.

¹ Kontakt adresa: ladislav.bognar@os.t-com.hr;

1. Uvod

Pedagoški interes za istraživanje vrijednosti mladih može biti dvojak: ili želimo saznati u kojoj mjeri su mladi usvojili proklamirani sustav vrijednosti određenog društva više ili manje artikuliranih kroz kurikulum ili želimo saznati koje su to vrijednosti koje donosi mlada generacija kao posebna društvena grupa kako bismo im znali prilagoditi odgojno obrazovni pristup. U prvom slučaju radi se o evaluacijskom ispitivanju kako bi se moglo procijeniti uspješnost odgojnih nastojanja, a u drugom slučaju više je riječ o nastojanju da se prevlada jaz između društvenih intencija i individualnih interesa i potreba učenika.

U istraživanju svakog pedagoškog fenomena važan je i teorijski okvir pa je dobro da autori objasne svoja teorijska polazišta koja mogu biti različita. Kad je riječ o vrijednostima važno je objasniti njihov odnos prema potrebama odnosno odnos individualnog i društvenog koji se međusobno isprepliću i predstavljaju jedinstvo suprotnosti. Pojedinaac ne može egzistirati izvan društva i otuda i nužnost prihvatanja određenog sustava vrijednosti, ali društvo ne postoji izvan i mimo pojedinih individua i njegov smisao je u stvaranju uvjeta za zadovoljavanje potreba pojedinaca.

U hrvatskom društvu, koje je prošle kroz vrlo trusna razdoblja rata, nasilja, socijalne nesigurnosti, ali i urušavanja sustava društvenih vrijednosti, važno je znati kako se sve ovo odrazilo na mladu generaciju koja je jedna od ranjivijih društvenih skupina, kakve razlike postoje (ili ne postoje) u odnosu na druge društvene grupe, te kakav je proces promjena gledano kroz duže razdoblje. Kako hrvatsko društvo nije izolirano od okruženja mogu biti znakovite usporedbe sa susjednim zemljama i nekom od razvijenijih zemalja Europe.

Odgoj ima svoj individualni i društveni aspekt. Individualni je okrenut zadovoljavanju osnovnih potreba i ostvarenju ličnosti, a društveni učenju vrijednosti koje se ogleda ne samo u poznavanju određenih vrijednosnih normi nego i u razvijanju stavova prema njima. Zato je učenje vrijednosti i razvijanje stavova složen i izazovan problem svakog odgojnog čina kojeg treba shvatiti vrlo široko i to je međuigra različitih činilaca od obitelji, vršnjaka, socijalnog okruženja do pojedinih institucija kao što je škola, vjerske institucije, mediji itd. Mi ćemo se ipak posebno pozabaviti školom kao mjestom sustavnog i organiziranog odgoja problematizirajući taj pristup i otvarajući neke nove mogućnosti.

2. Vrijednosti i potrebe

Polazeći od humanističke teorije čovjekov osobni razvoj odvija se upravo preko zadovoljavanja osnovnih potreba. Čovjek ima velik broj potreba, ali samo neke su fatalne za osobni razvoj i to su osnovne potrebe. Ukoliko dođe do nemogućnosti zadovoljavanja neke od osnovnih potreba pojedinac će promjenom ponašanja nastojati pronaći produktivan način koji

će dovesti do zadovoljavanja osujećene potrebe. Ako to ne uspije kroz duže vrijeme onda se javlja neki oblik destrukcije koja može biti usmjerena prema samom sebi ili prema drugima. Tako je utvrđeno da djeca koja su doživljavala neuspjeh u školovanju i ponavljala razred imaju naglašenije neurotske i psihopatske pojave nego li djeca koja su doživjela uspjeh², odnosno da češće prihvaćaju negativne i kriminalne vrijednosti³. Možemo razlikovati tri grupe osnovnih potreba biološke, socijalne i samoaktualizacijske.

Ljudi svoje potrebe ne mogu zadovoljiti sami izvan ljudskog društva. Svako društvo je organizirano tako da ljudi zajednički mogu ostvariti svoje osnovne potrebe. Biološke potrebe za hranom, vodom, sigurnošću, zdravljem ili održanjem vlastitog života mogu ostvariti u egzistencijalnoj ili ekonomskoj sferi društva. Socijalne potrebe za ljubavlju, pripadanjem i općenito odnose s drugim ljudskim jedinkama ostvaruju u sferi društvenih odnosa ili političkoj sferi. Samoaktualizacijske potrebe za osobnim rastom i razvojem u sferi kulture i stvaralaštva. U sve ove tri društvene sfere možemo prepoznati sustave vrijednosti kojima su regulirani načini zadovoljavanja potreba pojedinaca. Tako možemo razlikovati egzistencijalne vrijednosti, društvene i humanističke vrijednosti. Te vrijednosti mogu biti iskazane u obliku moralnih normi koje su nepisani skup pravila kojih se valja pridržavati u određenoj društvenoj zajednici, a ako se to ne čini nailazi se na moralnu osudu i neprihvatanje od ostalih članova zajednice, a mogu biti i pravne norme za koje opet postoji i pravna sankcija. Tri osnovne vrijednosti koje je istaknula francuska revolucija, koje se i danas smatraju osnovnim vrijednostima građanskog društva u razdoblju moderne, su bratstvo, jednakost i sloboda, a odnose se upravo na ove tri društvene sfere: bratstvo na egzistencijalnu, jednakost na sferu društvenih odnosa, a sloboda na sferu kulture i stvaralaštva⁴.

Sve se vrijednosti mogu svesti na osnovnu dihotomiju: dobro – loše i sve se mogu iskazati u pozitivnom i negativnom obliku (sloboda-nesloboda, poštenje-nepoštenje, jednakost-nejednakost itd.). Heler (1981.) kaže da su vrijednosti kategorije orijentacije neophodne za društveni život koje su preuzele ulogu bioloških instinkta koje su ljudi u svom razvoju izgubili.

3. Istraživanja vrijednosti mladih u drugim zemljama

Istraživanja vrijednosti predstavljaju metodološki problem. Najčešće se koriste upitnici u kojima se ili navode određene vrijednosti i zatim od ispitanika traži da ih vrednuju (rangiraju ili izraze stupanj slaganja ili neslaganja) ili se od ispitanika traži da navedu koje su najvažnije

² Detaljnije o tome kod Bašić/Uzelac, 1983.

³ Vidi kod: Thomson,R./Holland,J. 2004.

⁴ Vidi kod Calgren, 1991.

vrijednosti koje oni prihvaćaju. Budući da se često ta ispitivanja vrše u školama javlja se pojava da ispitanici odgovaraju onako kako misle da se od njih očekuje, a ne ono što je stvarno njihov stav. Zato se danas koriste i neki suvremeniji pristupi kao što je plan-igra, u kojoj se igraju određene situacije i sudionici u nekoj od uloga trebaju izabrati svoje postupke i objasniti to svojim vrijednostima, koriste se intervjui ili grupni intervjui (fokus grupe) gdje se s ispitanicima raspravlja o pojedinim društvenim problemima dajući im mogućnost da iskažu svoje vrijednosne stavove.

U istraživanju koje su provele britanske autorice Thomson i Holland (2004.) korišteni su anketni upitnici, grupni intervjui i individualni intervjui, ali su ispitanici zamoljeni da za intervju pripreme svoje osobno viđenje vlastitog moralnog razvoja koristeći pri tome karakteristične slike iz pojedinog razdoblja svog života. Ispitanici su također potaknuti da porazgovaraju s jednom starijom osobom o tome kakav je svijet bio kad su oni bili njihovih godina. Autorice navode da su dobile značajne pokazatelje za mnoga područja života mladih kao što su zdravlje, edukacija, obitelj i roditeljstvo, rad i kriminal. Osnovni je zaključak da mladi ljudi imaju sofisticirane vrijednosne sustave i ulažu veliko nastojanje u razvijanje vlastitog identiteta i življenja vlastitih života. Ovi rezultati potakli su autorice da nastave s longitudinalnom studijom prateći proces razvoja vrijednosnog identiteta kod manjeg broja ispitanika.

Od mnogih rezultata do kojih se došlo ovim istraživanjem izdvajamo samo odnos mladih prema moralnim autoritetima. Autorice su potvrdile ranija istraživanja po kojima se u zapadnoj kulturi događa proces slabljenja tradicionalnog utjecaja pojedinih institucija na formiranje vrijednosti i jačanje individualizma i osobne odgovornost za procjenu što je dobro, a što loše. „Tradicionalni autoriteti kao policija, vjerski lideri i kraljevska obitelj uživaju vrlo malo ugleda među mladim ljudima. Oni smatraju da ugled mora biti zarađen i da autoriteti moraju dokazati svoju vrijednost... Iako mladi uvijek ne izjednačavaju učitelje s moralnim autoritetima oni budno prate da li su vrijedni toga. Činitelji koji doprinose da mladi nekog vide kao 'dobrog učitelja' i koji mu daju legitimaciju moralnog autoriteta su dosljednost, briga, sposobnost slušanja i praktične sposobnosti.“ (Isto, str. 7)

Budimir-Ninković (2004.) objavila je rezultate istraživanja vrijednosne orijentacije mladih i odraslih u Srbiji. Istraživanjem su obuhvaćeni učenici srednjih škola i njihovi roditelji. Ustanovljeno je da je razlika između vrijednosne orijentacije učenika i njihovih roditelja vrlo mala, što potvrđuje spoznaju da roditelji značajno utječu na vrijednosnu orijentaciju svoje djece. Ovdje donosimo rangove vrijednosti učenika i njihovih roditelja. Korelacija je 0,88 što

govori o izrazitoj povezanosti. Slični su rezultati dobiveni i u iskazanim potrebama i stilovima života.

VRIJEDNOST	UČENICI	RODITELJI
Zdravlje	1	1
Ljubav	2	3
Sreća	3	5
Porodični život	4	2
Obrazovanje	5,5	7,5
Novac	5,5	5
Rad	7,5	5
Društvenost	7,5	7,5
Duhovne vrijednosti	9	9
Putovanje	10	10

Tablica 1: Rangovi vrijednosti učenika i njihovih roditelja (Budimir-Ninković, 2004.)

4. Istraživanja vrijednosti u Hrvatskoj

Jedno od ozbiljnijih istraživanja kod nas u Hrvatskoj je ono koje je proveo Ivanović (2006.) u pet istočnih hrvatskih županija na području Slavonije i Baranje. Iako je uzorak obuhvatio 1000 ispitanika svih generacija punoljetnih građana, pa među njima i mlade od 18 do 21 godinu, ovdje se ne radi o vrijednosnoj orijentaciji mladih. Ipak, podaci su značajni kao pokazatelj društvenog miljea u kojem odrastaju mladi ove sredine. Od većeg broja varijabli koje su istraživane ovdje izdvajamo povjerenje u institucije društva, povjerenje u institucije države, etničku distancu i društvene vrijednosti.

Od institucija društva ispitanici imaju najviše povjerenja u Crkvu i nevladine organizacije, a najmanje u lokalnu samoupravu i političke stranke. Od državnih institucija najveće povjerenje uživa Predsjednik Republike i policija, a najmanje Sabor i Vlada. Autor navodi da su osim Crkve i Predsjednika Republike svi ostali ispod 50% povjerenja, što se može smatrati nepovjerenjem, pa konstatira da je općenito nisko povjerenje u institucije.

Etnička distanca iskazana je kroz spremnost na brak s pripadnicima druge nacije i prijateljstvo s pripadnicima druge etničke grupe. Brak odobrava 57%, a prijatelje među drugim nacionalnostima ima 73% ispitanika. Međutim, etnička distanca manja je kod pripadnika nacionalnih manjina nego li kod većinskog naroda.

Sve vrijednosti koje su ispitanici naveli svrstane su u tri grupe: postmoderne, moderne i tradicionalne. Najviše je tradicionalnih među kojima su najčešće obitelj, poštenje, prijatelji, novac, brak, religija, poštivanje zakona i zdravlje (tablica 2). Iza njih dolaze moderne kao što su tolerancija, solidarnost, informiranost, obrazovanje (tablica 3), a najrjeđe su navođene postmoderne vrijednosti kao ravnopravnost spolova, prava manjina, ekologija, prava djece, ljudska prava (tablica 4).

Rang	Tradicionalne vrijednosti	%
1.	Obitelj	14,34
2.	Poštenje	10,74
3.	Prijatelji	7,86
4.	Novac	7,22
5.	Brak	7,20
6.	Religija	4,74
7.	Karijera	3,36
8.	Poštivanje zakona	3,24
9.	Zdravlje	0,80
10.	Ljubav	0,76
11.	Pravednost	0,48
12.	Sloboda	0,44

Tablica 2: Tradicionalne društvene vrijednosti (Ivanović, 2006. str. 124)

Rang	Vrijednost	%
1.	Tolerancija	6,18
2.	Solidarnost	6,08
3.	Informiranost	4,66
4.	Obrazovanje	4,22
5.	Jednakost šansi	3,42
6.	Akcija, aktivnost	0,38
7.	Entuzijizam, poduzetnost	0,32

Tablica 3: Moderne društvene vrijednosti (Isto, str. 121)

Rang	Vrijednost	%
1.	Ravnopravnost spolova	5,44
2.	Prava manjina	5,24
3.	Ekologija	4,66
4.	Prava djece	3,94
5.	Ljudska prava	0,74

Tablica 4: Postmoderne vrijednosti (Isto, str. 121)

Istraživanje koje je provedeno s učenicima srednjih škola na području istočne Slavonije i Baranje odnosno u Vukovarsko-srijemskoj i Osječko-baranjskoj županiji obuhvatilo je 717 učenika iz 31 odjeljenja srednjih škola. Obuhvaćeni su učenici iz 20 srednjih škola što je više od polovice škola na ovom području. Iako je naslov istraživanja bio „Problemi mladih“ dijelom se odnosilo i na vrijednosnu orijentaciju mladih.⁵ Od većeg broja varijabli ovdje izdvajamo nacionalne predrasude, povjerenje u ljude i sustav vrijednosti.

⁵ Vidi: Bognar, Hugo ... (2004.)

Koliko je ideologija nacionalizma prisutna u svakodnevnim društvenim odnosima vidljivo je po rezultatima koje smo dobili u ispitivanju stavova o drugim narodima i tzv. socijalne distance. Iz tablice 5 je vidljivo da su četiri naroda označena samo s pozitivnim osobinama: Mađari, Slovenci, Talijani i Židovi, a četiri naroda samo s negativnim osobinama: Albanci, Crnogorci, Romi i Srbi. Hrvati su procijenjeni s dvije pozitivne i jednom negativnom osobinom, a Bošnjaci s jednom pozitivnom i dvije negativne osobine.

Zanimljivo je da negativnu osobinu Hrvatima nisu pripisali ispitanici drugih nacionalnosti nego upravo sami Hrvati, što govori o izvjesnoj samokritičnosti, a neki su bili kritični i prema samom pitanju smatrajući da ono pretpostavlja postojanje predrasuda i stereotipa. Karakteristične izjave ispitanika su bile: «*Općenito ne rabim stereotipe, narodi se ne mogu opisati s tri osobine.*» ili «*Svi su ljudi isti, svaki čovjek je čovjek, nema razlike među njima.*»

Narodi	Osobine
Albanci	Agresivni, nasilni, ugrozbeni
Bošnjaci	Nepouzđani, lijeni, skromni
Crnogorci	Lijeni, nepouzđani, nasilni
Hrvati	Miroljubivi, lijeni, marljivi
Mađari	Marljivi, miroljubivi, umjereni
Romi	Nepouzđani, lijeni, agresivni
Slovenci	Marljivi, miroljubivi, demokratični
Srbi	Agresivni, nasilni, ugrozbeni
Talijani	Miroljubivi, marljivi, demokratični
Židovi	Štedljivi, vjerski snošljivi, skromni

Tablica 5: Procjena osobina pojedinih naroda

Ispitanici su odnos prihvaćanja izrazili prema Talijanima, Mađarima i Slovencima, a odnos neprihvaćanja prema Srbima, Albancima i Romima (tablica 6). Vlastiti narod je prvi na ljestvici prihvaćanja.

Stav	Narodi
Želim ga u blisku rodbinu	Hrvati, Talijani, Mađari
Želim ga kao prijatelja	Hrvati, Talijani, Slovenci
Želim ga za susjeda	Hrvati, Slovenci, Mađari
Želim ga za učenika u istom razredu	Hrvati, Slovenci, Mađari
Želim ga kao državljanina svoje države	Hrvati, Slovenci, Talijani
Želim ga kao gosta u svojoj zemlji	Talijani, Mađari, Židovi
Istjerao bih ga van iz svoje zemlje	Srbi, Albanci, Romi

Tablica 6: Stupanj prihvaćanja pojedinih naroda

Zanimljivo je da je na ovom pitanju bilo daleko više suprotstavljanja. Tako je 17% ispitanika izjavilo da bi u prvih šest kategorija prihvatilo sve narode, a čak 35% ispitanika

odbilo je odgovoriti na pitanje o istjerivanju iz vlastite zemlje. Svoj stav su objašnjavali na slijedeće načine:

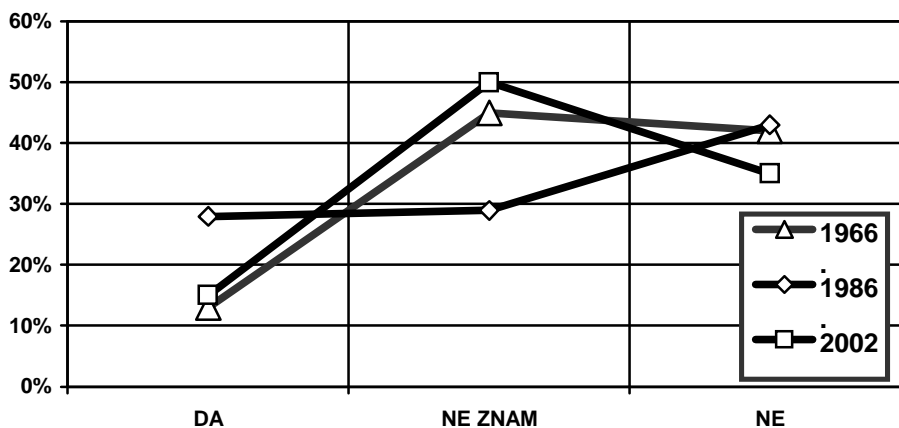
«Nisam rasist, ako me ne ugrožava ne bih nikoga istjerao. Istjerao bih pojedince, ali njihova nacionalnost ne bi igrala bitnu ulogu.»

«Svi su ljudi isti, svaki je čovjek - čovjek, nema razlike među njima.»

«Ne bih nikoga istjerao jer nemam osjećaj mržnje prema bilo kome.»

Budući da se ovako velik postotak ispitanika suprotstavio vrednovanju ljudi prema njihovoj nacionalnosti govori o prisutnosti stava koji je bitno suprotan nacionalističkom. To što je većina poslušno odgovarala na pitanja koja nisu uopće dovodila u sumnju postojanje nacionalnih predrasuda možemo dijelom objasniti kao uobičajeni konformizam u situacijama školskog ispitivanja, ali i prisutnosti ovih predrasuda kod mladih. Iz rezultata je vidljivo da je negativni predznak tih predrasuda okrenut prema Srbima, Albancima i Romima.⁶

Povjerenje u ljude je vrlo važna vrijednosna orijentacija koja čini i osnovu svake humanističke orijentacije. Najviše ispitanika (50%) ne zna može li se imati povjerenja u većinu drugih ljudi ili misli da se ne može imati povjerenja u ljude (35%). Samo manji dio (15%) ima povjerenja u većinu drugih ljudi.

Grafikon 1: Povjerenje u ljude u usporedbi s ranijim ispitivanjima

Budući da ovdje imamo rezultate iz 1966. za područje Hrvatske i 1986. za područje Slavonije i Baranje možemo vidjeti kako su promijenjene društvene okolnosti utjecali na promjenu stava. Na grafikonu 1 vidimo da su današnji rezultati sličniji onima iz šezdesetih nego li iz osamdesetih godina. U društvenim odnosima u kojima jača socijalna sigurnost i humani odnosi za očekivati je porast povjerenja u ljude i obrnuto u društvu s dominantno antagonističkim odnosima to povjerenje slabi. Ovaj podatak nam govori da u

⁶ Slične rezultate dobili su Mijatović, A./Previšić, V. (1999.) na razini Hrvatske.

društvenim promjenama koje su se dogodile nije došlo do većeg povjerenja u ljude što bi trebala biti posljedica demokratskih promjena.

Ispitanicima smo ponudili šesnaest vrijednosti i zamolili ih da svaku vrednuju. Među ponuđenima bilo je i devet koje smo imali u ispitivanjima koje smo provodili osamdesetih godina. Na taj način možemo vidjeti promjene koje su se dogodile.

Rang	Vrijednost	f
1	Ljubav	105
2	Zdravlje	86
3	Prijateljstvo	80
4	Novac	54
5	Sloboda	51
6	Poštenje	47
7	Mir	44
8	Iskrenost	39
9	Znanje	38
10	Ispravno djelovanje	36
11	Ljepota	33
12	Rad	30
13	Nenasilje	27
14	Hrana	27
15	Istina	18
16	Imetak	14

Tablica 7: Rang vrijednosti prema izboru ispitanika

Dakle, ljubav, zdravlje i prijateljstvo su tri vrijednosti koje mladi stavljaju na prvo mjesto. Ako usporedimo ovaj rang vrijednosti s rezultatima iz osamdesetih vidimo da je rad s četvrtog pao na sedmo mjesto, a novac se sa šestog popeo na drugo. Ovdje je riječ samo o vrijednostima koje su ponuđene i u jednom i u drugom ispitivanju.

Vrijednost	Rang 1986.	Rang 2002.
Sloboda	1	3
Poštenje	2	4
Prijateljstvo	3	1
Rad	4	7
Znanje	5	5
Novac	6	2
Imetak	7	9
Ljepota	8	6
Hrana	9	8

Tablica 8: Vrijednosna orijentacija nekad i sad

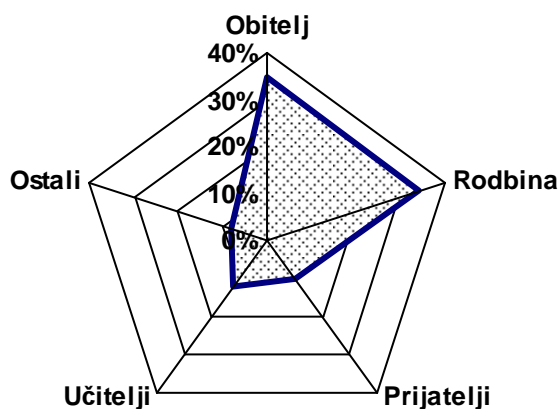
Koeficijent korelacije (0,61) govori da ipak nije došlo do suštinskih promjena. Radi se o tome da mladi imaju svoje vrijednosti koje su relativno stabilne, a društvene okolnosti mogu djelomično utjecati na njihovo mijenjanje. Tako su prijateljstvo, poštenje i sloboda ostali sve ovo vrijeme na vrhu vrijednosnog sustava.

Ako usporedimo rezultate dobivene na uzorku odraslih s rezultatima srednjoškolaca tako da analiziramo samo vrijednosti koje se pojavljuju među najfrekventnijima u oba istraživanja dobijemo slijedeće rezultate:

Vrijednosti	Mladi (rang)	Odrasli (rang)
Ljubav	1	7
Zdravlje	2	6
Prijateljstvo	3	2
Novac	4	3
Sloboda	5	8
Poštenje	6	1
Znanje, obrazovanje	7	4
Rad, karijera	8	5

Tablica 9: Zajedničke vrijednosti mladih i odraslih u Slavoniji i Baranji i njihovi rangovi

Pronašli smo osam vrijednosti koje se javljaju i kod mladih i kod odraslih. Rang korelacija je 0,26 što znači da postoji povezanost, ali je ona vrlo mala. Dok su mladima na prvom mjestu ljubav, zdravlje i prijateljstvo dotle odrasli stavljaju (od ovih vrijednosti) na prvo mjesto poštenje, prijateljstvo i novac. Ako to usporedimo s rezultatima koje je dobila Budimir-Ninković vidimo da postoji daleko veća povezanost vrijednosnog sustava mladih i njihovih roditelja.

Grafikon 5: Zastupljenost odgojnih činitelja

Ovo potvrđuju i rezultati jednog našeg istraživanja o odgojnom utjecaju na mlade po kojima obitelj u užem i širem smislu čini čak 69% utjecaja. Učitelji čine 12%, a prijatelji 10%. Među ostalima svi su također dio šireg obiteljskog miljea. Sve to govori da je obitelj daleko najznačajniji odgojni činilac.

6. Odgoj kao učenje vrijednosti

Društveni aspekt odgoja ogleda se u učenju vrijednosti, a individualni u zadovoljavanju potreba. Iako je učenje vrijednosti je vezano prvenstveno za obitelj i za druženje s vršnjacima, ipak i u školi se na direktan ili indirektan način uče vrijednosti. Da bismo vidjeli koji se problemi javljaju u školama pri učenju vrijednosti analizirali smo četiri sata na kojima se u osnovnoj školi učilo o vrijednostima. Bila su to dva niža i dva više razreda, a radilo se o satu razrednika. Postavili smo slijedeća istraživačka pitanja:

1. O kojim vrijednostima se raspravljalo i kako su ih učenici rangirali?
2. Da li su učenici navodili vrijednosti ili su učiteljice isticale vrijednosti?
3. Koji socijalni oblik nastave je korišten i što se pokazalo uspješnim?
4. Koji odgojni postupci su korišteni i koji su se pokazali uspješnim?

Egzistencijalne	Društvene	Humanističke
Zdravlje	Prijateljstvo	Iskrenost
Sport	Ljubav	Poštenje
Posao	Mir	Sreća
Izdržljivost	Obitelj	Znanje
Uspješnost	Suradnja	Kultura
Život	Sloga	Dobrota
Hrana	Opraštanje	Odlučnost
Voda	Povjerenje	Vjera
Sposobnost	Pomaganje	Sloboda mišljenja
Snalažljivost	Jednakost	Odgovornost
	Poštivanje drugih	
	Poštivanje razlika	
	Zajedništvo	

Tablica 10: Vrijednosti koje su osnovnoškolski učenici naveli kao važne

U svim slučajevima učiteljice su najprije na primjerima objasnile pojam vrijednosti, a zatim su učenici navodili vrijednosti koje smatraju važnima. Vrijednosti o kojima je bilo govora grupirali smo u egzistencijalne, društvene i humanističke (tablica 10).

Učenici jednog od starijih razreda zamoljeni su da u grupama rangiraju za njih najvažnije vrijednosti. Među najvažnije vrijednosti ušle su prijateljstvo, poštenje, ljubav i iskrenost.

Na jednom satu korišten je frontalni oblik, a u ostalim radionica. Radionica se pokazala uspješnijom ukoliko je dolazilo do izmjene aktivnosti. U jednom slučaju gdje se dugo inzistiralo na razgovoru, iako djeca nisu imala što reći, ni radionica nije bila rješenje. Frontalni razgovor o vrijednostima, budući da je predugo trajao, već nakon deset minuta postao je najprije samo jednom dijelu, a postepeno i većini učenika, dosadan. Uspješno se pokazala aktivnost u radionicama ako su se češće izmjenjivali postupci i ako su omogućavali kreativnost učenika i socijalnu interakciju. Evo nekoliko takvih postupaka:

Gluma – Učenici su u grupi dobili opis situacije vezane za jednu od vrijednosti o kojoj su raspravljali. Npr. grupa koja se bavila poštivanjem različitosti dobila je opis situacije u kojoj je u školu došao učenik crne boje kože i drugačije obučen. Trebali su odglumiti najprije situaciju odbijanja učenika i neprihvatanja različitosti, a zatim situaciju u kojoj djeca pozitivno vide novog učenika i prihvaćaju ga.

Mikrofon – Na sredini kruga je igračka „mikrofon“. Razgovora se o nekoj od vrijednosti i što ona znači za njih, a govori onaj učenik ili učenica koji uzme mikrofon.

Ruka vrijednosti – Svako dijete na papir nacrtava obrise svoje ruke, a zatim u prste napiše po jednu od vrijednosti koje smatra važnim. Svi crteži se izlože, a zatim čitaju pojedine vrijednosti i komentiraju.

Piramida vrijednosti – Učenici u grupama trebaju uskladiti svoje rangove vrijednosti, koje su prethodno napisali, i upisati ih u piramidu koje će prikazati njihove zajednički dogovorene rangove. Glasnogovornik grupe izvještava o piramidi vrijednosti njihove grupe, a drugi izvjestitelj objašnjava njihove izbore.

Razredna pravila – Učenici prepoznaju vrijednosti koje su ugradili u svoja razredna pravila i zapisuju ih.

Pjesma – Na kraju sata na kojem se raspravljalo o vrijednostima suradnja, sloga i zajedništvo učenici uz glazbu na kazetofonu pjevaju pjesmu „Kad se mala srca slože“.

7. Zaključna razmatranja

Ispitivanje vrijednosti s metodološkog aspekta predstavlja problem. Svođenje ispitivanja na anketiranje s jedne strane je ekonomično, ali višestruko upitno. Ukoliko se ispitanicima da lista vrijednosti koje treba rangirati onda uvijek postoji opasnost da neku od vrijednosti, koju ispitanici preferiraju, izostavimo. Javlja se i pitanje kriterija po kojima smo neke vrijednosti uvrstili, a druge nismo. Ukoliko se ispitanicima ostavi da sami upisuju vrijednosti javlja se često terminološka zbrka jer ispitanici upisuju i ono što nisu vrijednosti pa je to teško poslije

analizirati. Ono što bismo mogli predložiti to je korištenje triangulacije⁷ odnosno korištenje više različitih postupka i instrumenata. Takav pristup prikazali smo u istraživanju britanskih znanstvenica.

Ispitivanje nacionalnih stereotipa i predrasuda i tzv. socijalne distance prema pojedinim etničkim grupama posebno je problematično jer se instrumenti konstruiraju tako da se pretpostavlja da je postojanje tih predrasuda normalno i da se podrazumijeva. Većina ispitanika u školskim uvjetima (ali i inače) „poslušno“ ispunjava upitnik o vlastitim procjenama karakteristika pojedinih naroda čime potvrđuju vlastite predrasude. U istraživanju koje smo prikazali vidljivo je da je dio ispitanika odbio na takav način govoriti o drugim etničkim skupinama, što bi trebao biti i društveno najprihvatljiviji stav. Istraživanje nam ne daje odgovor koliko je još ispitanika koji dijele to mišljenje, ali su zbog konformizma odgovarali na pitanja onako kako su formulirana. Možda bi jedno od rješenja bilo da na ova pitanja ne moraju odgovarati ukoliko su suprotna njihovom stavu prema drugim nacionalnostima.

I pored metodološke neujednačenosti zanimljivo je da u prikazanim rezultatima imamo mnogo sličnosti. Bez obzira da li je dano ispitanicima, kao što je bio slučaj s djecom na nastavi, da sami nabrajaju svoje vrijednosti ili je unaprijed definirana lista vrijednosti i dana na rangiranje u svim tablicama javljaju se iste ili slične vrijednosti. Tako srednjoškolci i u Hrvatskoj i u Srbiji na prva mjesta stavljaju ljubav i zdravlje, a osnovnoškolci posebno naglašavaju prijateljstvo. Odrasli i u Hrvatskoj i u Srbiji u vrh vrijednosti stavljaju obitelj, ali važnost obitelji naglašavaju i naši osnovnoškolci na nastavi koju smo analizirali. I rad i novac uglavnom nalazimo u svim rang listama, ali je zanimljivo da novac zauzima nešto višu poziciju od rada⁸. To je i bitna promjena u odnosu na naša ranija ispitivanja: 1986. rad je bio ispred novca, a sad je iza. Možda je to slučajno, ali može biti i promjena društvenih okolnosti u kojima se do novca često ne dolazi radom.

Iako uloga religije (vjere) nije posebno ispitivana u istraživanjima koja smo interpretirali, ipak se nalaze i rezultati koji nam daju ponešto zaključiti i o ovoj problematici. U istraživanjima na odraslim ispitanicima u istočnoj Hrvatskoj vidimo da je Crkva institucija u koju građani imaju najviše povjerenja. Ono je doduše negdje preko 50% pa i nije tako veliko kako se to obično misli, iako se 83% ispitanika izjasnilo kao vjernici. U četiri nastavna sata, koje smo analizirali, samo na jednom su učenici kao vrijednost spomenuli vjeru, ali nije bila

⁷ Triangulacija je pojam kvalitativne metodologije koja znači da se ista pojava ispituje s različitih aspekata kako bi se dobio što bolji uvid u njenu suštinu.

⁸ Negdje se umjesto termina „rad“ koristi „posao“ ili „karijera“ što možemo interpretirati kao radnu angažiranost čovjeka.

uključena u rang liste koje su pravili. U Srbiji je jedna od ponuđenih vrijednosti bila „duhovne vrijednosti“ koja je obuhvaćala i religiju (ali ne samo religiju) i kod srednjoškolaca i kod njihovih roditelja bila je na predzadnjem devetom mjestu. Pojedini znanstvenici govore o razdoblju postmoderne kao o razdoblju krize, koje ne znači samo zamjene jednih vrijednosti drugima, jednih istina drugim istinama, nego i kao razdoblju nesigurnosti koje mnogi doživljavaju kao život bez istina, standarda i ideala pa se javlja fenomen „bujanja vjerskog fundamentalizma, bilo kršćanskog, islamskog ili židovskog, koji nekim ljudima postaje atraktivan jer se plaše besmislenosti svijeta.“ (Burke, 2007. str. 6.) Mi u ovim istraživanjem nismo našli argumente za takve zaključke.

Prikazani rezultati omogućuju nam uspoređivanje vrijednosne orijentacije mladih s odraslima. U istraživanju u Srbiji uz srednjoškolce uključena su i oba roditelja pa su rezultati jasan pokazatelj povezanosti vrijednosne orijentacije mladih i njihovih roditelja. Rang korelacija (0,88) govori da su vrijednosni sustavi srednjoškolaca usko povezani s vrijednosnim sustavima njihovih roditelja. Naša ranija ispitivanja o značajnim osobama potvrdila su da je obitelj u užem i širem smislu najznačajniji odgojni činilac pa to naravno ima utjecaja i na sustav vrijednosti. Daleko manju smo povezanost uočili između rezultata koji govore o vrijednostima odraslih i mladih u istočnoj Hrvatskoj, ali i ona postoji. Kad je o vrijednostima riječ treba napomenuti da se one mijenjaju i s procesom osobnog razvoja (na što ukazuju Thomson i Holland 2004.) pa i to utječe kako na vrijednosnu orijentaciju mladih i odraslih tako i na razlike između djece i omladine, ali to nije bio predmet ostalih istraživanja koje smo analizirali.

Učitelji su također značajni u odgoju djece i njihov utjecaj po našim rezultatima iznosi oko 12% (što je približno slično kao i u drugim istraživanjima), a može se usporediti s utjecajem vršnjaka. Utjecaj vršnjaka se također odvija najviše u školi pa bi time mogli utjecaj škole procijeniti i do 20%. Zato nije svejedno da li se i kako u školama radi na promicanju društveno poželjnih vrijednosti. Ako se o tome razgovara u demokratskom ozračju uz korištenje kreativnih aktivnosti učenika ova tematika može izazvati vrlo živ interes kod učenika i važna je u procesu njihovog odrastanja.

Summary

Youth values investigations are firstly methodological problem. Questioning usually gives suspected results. In educational institutions students usually answer according teacher's expectations because questioning are very similar to tests. Because of that today we try to find other possibilities like triangulation in which a phenomena we try to explore from different views.

Investigation is connected with theoretical approach from which researchers start. According humanistic theory we can distinguish need and values. Need are connected to individual development human beans, and values are social categories which enable a function of some society. Education is connected with need and values and learning values is social aspect of education.

In two partial described researches from other countries we can see very interesting methodological approach Britannia researchers, and for us useful results from neighboring Serbia where have researched student values from secondary school and values of their parents. We analyzed two researches from East Croatia. From results we can see that parents have big influence to youth value's orientations but that youth value's orientation is not totally same like adult value's orientation. Youth on first place put love, health, and friendship, and adult family, honesty, and friendship.

Four lectures what we analyzed in which teachers talk with primary school pupils about their values give us values what pupils prefer (friendship, honesty, love, and sincerity), but we have got insight to methodical approach to this issue too. We can conclude that workshops are more appropriate then frontal teaching, and that changing activities based on students' creativity make teaching process effective and interesting.

Key words: Values, needs, social aspect of education, youth system of values, adult system of values, methodical approach.

Literatura:

1. Bašić,J./Uzelac,S. (1983.) **Ponavljjanje razreda**, Škola i kriminalitet maloljetnika, Zavod za prosvjetno pedagošku službu, Osijek, str. 136-153
2. Bognar,L. (1996.) **Orientation to Peace and War in the Reading Books of Croatian Primary Schools**, in "Education for Human Rights", Lillehammer, str. 73-79.
3. Bognar,L. (1997.) **Deideologizacija šole – iluzija ali možnost**, Sodobna pedagogika 9-10, Ljubljana, str. 467-476.
4. Bognar, L. (2003.) **Problemi mladih, odnos prema školi i vrijednosna orijentacija srednjoškolaca u Istočnoj Slavoniji**, Napredak, br. 3, god. 44, Zagreb, str. 316-327.
5. Bognar,L./Hugo,M./Jerkelund,Ch./Munjiza,E./Peko,A./Vodopija,I. (2004.) **Problemi mladih Slavonije i Baranje**, Filozofski fakultet, Osijek.
6. Bognar,L. (2005.) **Pedagoški aspekt problema ovisnosti kod mladih**, Pedagogijska istraživanja br. 1, Školska knjiga, Zagreb, str.113-125.
7. Budimir-Ninković, G. (2004.) **Vrednosne orijentacije mladih i odraslih**, Učiteljski fakultet, Jagodina
8. Burke,B. (2007.) **Post-modernism and Post-modernity**, <http://www.infed.org/biblio/b-postmd.htm>
9. Calgren,F. (1991.) **Odgoj ka slobodi**, Pedagogija Rudolfa Steinera, Društvo za Waldorfsku pedagogiju, Zagreb
10. Heler,A. (1981.) **Vrednosti i potrebe**, Nolit, Beograd
11. Hugo,M. (1999.) **Social Reconstruction in Croatia**, The Pilot Project A Univesity Course in Youth Work and Reconciliation Work in Croatia, An Evaluation, Jönköping.
12. Ivanović, M. (2006.) **Sustav društvenih vrijednosti i građanski aktivizam u istočnoj Hrvatskoj**, u „Kamo idemo – Društvene vrijednosti u procesima postsocijalističke tranzicije u Hrvatskoj“, Albert E, Osijek, str.83 – 152.
13. Mijatović,A./Previšić,V. (1999.) **Demokratska i interkulturalna obilježja srednjoškolaca u Hrvatskoj**, Interkultura, Zagreb
14. Munjiza,E. (1999.) **Stavovi budućih nastavnika prema perspektivi mirovnog procesa i suživota**, Život i škola, 45 (1-2), str. 125-132.
15. Thomson,R./Holland,J. (2004.) **Youth Values and Transitions to Adulthood: An empirical investigation**, South Bank University, London